

УДК 711.56

О.В. Бачинська,
Київський національний університет будівництва і архітектури**ПУСТИННО-МИКОЛАЇВСЬКИЙ МОНАСТИР У КИЄВІ: ПРОБЛЕМИ
ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ХРАМУ У СУЧАСНІЙ ЗАБУДОВІ**

Анотація: у статті розглядаються проблеми, що виникають при відновленні втрачених храмів, на прикладі сучасної забудови ділянки зруйнованого Пустинно-Миколаївського монастиря в Києві на Печерську.

Ключові слова: храм, відновлення, історія, сучасність, Пустинно-Миколаївський монастир, Київ, ділянка, забудова.

Сучасне релігійне життя Києва та його храми, як матеріальний прояв релігії, вирізняються своєрідністю. Так склалося історично, що одна з головних функцій міста була сакральна. Саме в цьому полягає унікальність Києва, бо таких міст і місць на земній кулі небагато.

Архітектурні та мистецькі скарби храмів накопичувалися у Києві упродовж тисячі років. Але у ХХ ст. внаслідок антирелігійної боротьби було зруйновано безліч окремих сакральних споруд, ансамблів та величезних комплексів. Особливо постраждав міський історичний центр. Саме тому наприкінці ХХ ст., коли почалося духовне відродження України, у Києві постало питання відновлення хоча б найбільш видатних з втрачених споруд. Оскільки зруйнованих об'єктів достатньо багато, цей процес буде тривати і далі.

Так виник новий тип храму – відновлений, своєрідні риси якого потребують вивчення (1, 2). Це сучасний храм, зведений в історичних формах конкретної споруди на її місці чи фундаментах з використанням новітніх будівельних матеріалів та технологій.

Відновлення втрачених храмів виявило безліч проблем у цьому процесі. Архітектурне рішення та положення відновленого храму диктують форми та місце розташування втраченої споруди. У Києві у процесі відтворення історичного храму використовують сучасні будівельні матеріали та технології, що спричиняє невідповідність між древніми формами та новими методами будівництва.

Безліч проблем викликає містобудівне положення відновленого храму. Міське середовище у ХХ ст. пройшло певні етапи розвитку і в більшості випадків територія, де колись розташовувалися сакральні споруди чи комплекси, частково чи повністю забудована. Вбудовування у сформовану

міську тканину сакрального об'єкту в історичних формах викликає невдалу взаємодію храму та його оточення.

В останні десятиліття в Україні у життя людини повернулося релігійне сприйняття світу, атеїстів залишилося мало. Майже все населення країни сприймає релігію позитивно – від глибокої віри до зацікавленості, тому у державних масштабах релігія осмислюється як важлива частина культури. Відношення суспільства до релігії відбивається саме у положенні храму в оточуючому середовищі, тому взаємодії сакрального об'єкту та міського середовища необхідно приділяти увагу. Особливо це стосується відновленого храму, який наочно демонструє процеси духовного відродження.

Усі ці проблеми можна прослідкувати на конкретному сакральному об'єкті – втраченому Пустинно-Миколаївському монастирі на Печерську у Києві.

Сучасний стан території колишнього Пустинно-Миколаївського монастиря на Печерську раніше не розглядався.

Метою дослідження є сучасна забудова на території колишнього Пустинно-Миколаївського монастиря на Печерську.

Пустинно-Миколаївський монастир був збудований в історичному районі сучасного Києва – Печерську, його споруди розташовувалися на високій горі правого берегу Дніпра над історичною переправою.

Заснування монастирського комплексу відноситься до IX ст., це один з перших християнських об'єктів Києва, що був закладений ще до хрещення Київської Русі (3). Виникнення перших святинь зафіксовано за літописами: це поховання київського князя Аскольда; перша на цій ділянці християнська церква, ймовірно була збудована княгинєю Ольгою (4); християнський монастир, зведений київським князем Мстиславом Володимировичем на місці знаходження у лісі ікони чи стовпа зі священним зображенням. Поряд виник ще один монастир, і у XI ст. їх було два: жіночій та чоловічій. Пізніше жіночій припинив існування. Чоловічий Пустинно-Миколаївський монастир на Аскольдовій могилі продовжував своє існування і у XV ст. вже володів великою кількістю земельних угідь, багато з яких були подаровані відомими персонами свого часу та заможними киянами. У XVII ст. майновий стан Пустинно-Миколаївського монастиря погіршився від утисків уніатами та ляхами, але з поверненням Малоросії до складу Російської держави становище монастиря відновилося за сприянням гетьмана Б. Хмельницького. На цей час біля монастиря вже існувала слобода.

З кінця XVII ст. починається розбудова монастиря. Коштом гетьмана Мазепи на вершині гори був зведений найбільший та найвидатніший Миколаївський храм комплексу, що продовжував традиції державних храмів

Київської Русі, та багато інших монастирських споруд поряд з ним. На початку XVIII ст. Київським генерал-губернатором князем Дмитром Михайловичем Голіциним поряд з новим собором була збудована церква Св. Миколая в стилі українського бароко. На початку XIX ст. на ділянці первісного виникнення монастиря на Аскольдовій могилі коштом воронезького голови Самуїла Микитовича Мещерякова дерев'яна церква була замінена кам'яною ротондою Св. Миколая у стилі ампір. Навколо розташовувалося київське аристократичне кладовище (рис. 1).

У першій третині XIX ст. монастир втратив частину своєї території, але жодна зі споруд не була зруйнована або пошкоджена. На Печерську поряд з Пустинно-Миколаївським монастирем розбудовувалася військова фортеця. Найбільший храм Св. Миколая з навколишніми будівлями конфіскували для потреб військових. У володінні Пустинно-Миколаївського монастиря залишилася церква Св. Миколая поруч з Військово-Миколаївським собором та ротонда на Аскольдовій могилі. Завдяки турботі колишнього генерал-губернатора графа Левашова монастирю виділили споруди, здача в оренду яких дозволила покращити матеріальне становище монастиря, в тому числі розширити Миколаївську церкву поряд з собором.

У доброму стані споруди комплексу Пустинно-Миколаївського монастиря та Військово-Миколаївського собору зберігалися до початку XX ст. Не дивлячись на зміну влади, у 1920-х рр. вживалися заходи по ремонту та утриманню Військово-Миколаївського собору, який при переписі споруд України увійшов у десятку найважливіших.

Руїнація комплексу відбулася у 1934–1936 рр. Військово-Миколаївський собор та його дзвіницю було розібрано у зв'язку з планами розміщення на цій ділянці споруд нового урядового центру України. Також було знищено Миколаївську церкву з дзвіницею поряд з собором та аристократичне кладовище навколо церкви-ротонди Св. Миколая на Аскольдовій могилі. З усього комплексу збереглася лише церква-ротонда.

Забудова території комплексу розпочалася у 1962 р. До 1965 р. на місці Військово-Миколаївського собору та його споруд був збудований Палац піонерів, при будівництві остаточно знищені залишки комплексу – трапезна собору. Забудова ділянки продовжується і по сьогодні.

Після 1990 р. почалося духовне відродження України, церкві-ротонді Св. Миколая на Аскольдовій могилі, як і більшості храмів, повернули первісну функцію – передали греко-католицькій громаді і зараз в ній знову відбувається богослужіння. Колишнє аристократичне кладовище перетворено на зелений парк. У кінці XX ст. через перехрестя від церкви-ротонди Св. Миколая при дорозі був зведений пам'ятник Св. Андрію Первозваному та невеличка

однойменна церква, що належить українській православної церкві Московського патріархату. Військово-Миколаївський собор поставлений у чергу на відновлення (5), але оскільки економічна ситуація в державі нестабільна, коли це станеться, невідомо.

Умовні позначки до генплану: 1 - церква Св. Миколая на Аскольдовій могилі, 2 – церква Св. Миколая (Слупська), 3 - дзвіниця церкви Св. Миколая (Слупської), 4 - Військово-Миколаївський собор, 5 - трапезна Військово-Миколаївського собору, 6 - дзвіниця Військово-Миколаївського собору, 7 - брама території Військово-Миколаївського собору.

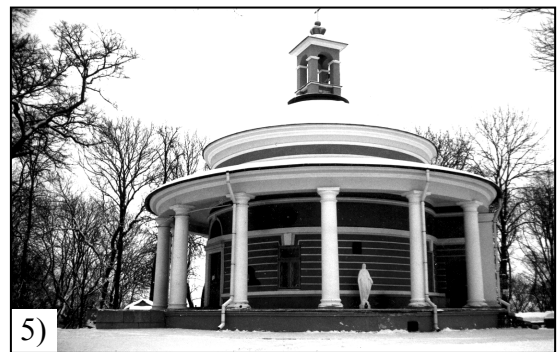
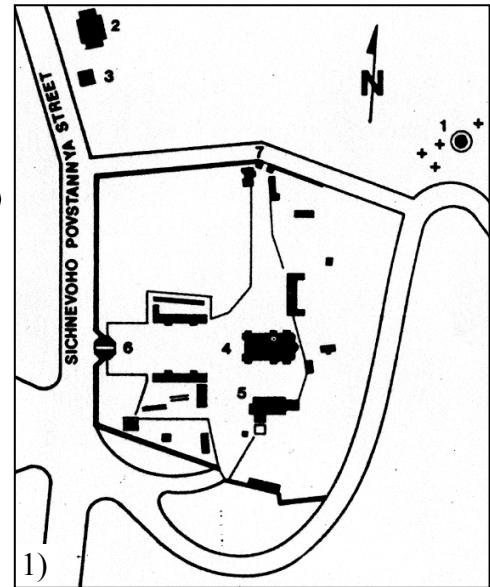
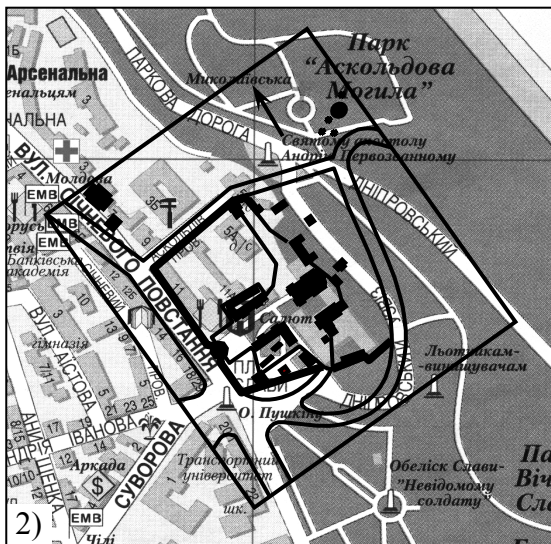

Рис. 1. Пустинно-Миколаївський монастир на Печерську: 1) генплан монастиря; 2) накладання генплану Пустинно-Миколаївського монастиря на фрагмент сучасної карти Києва; 3) втрачений Військово-Миколаївський собор; 4) втрачена церква Св. Миколая (Слупська); 5) збережена церква-ротонда Св. Миколая на Аскольдовій могилі.

забудована сучасними спорудами (рис. 2). На рис. 1 наведений генеральний план комплексу, який був опублікований у книзі Т. Гевріка (6), але при накладанні на сучасну карту відповідної ділянки Києва, цей план виявився дещо неточним, на рисунку видно що церква-ротонда на Аскольдові могилі змістилася зі свого місця. Але загалом були виявлені місця розташування головних об'єктів сакрального комплексу.

Ділянка, де розташовувалася церква Св. Миколая забудована житловими будинками, адміністративною та громадською спорудою (рис. 2). Територія Військово-Миколаївського собору включає старовинний будинок, який зараз продається, житловий будинок, будівельний майданчик, де зводиться багатопверховий комплекс, готель “Салют”, колишній Палац піонерів, перейменований в Палац дітей та юнацтва, комплекс відпочинку “Бельведер” (рис. 2). Соборна площа – тепер сучасна площа Слави, за назвою парку Вічної Слави поряд, присвяченому загиблим у Другій Світовій війні. На площі розташовані зелені насадження, автостоянка перед готелем, вихід з підземного магазину–переходу та недіючий басейн перед Палацом дітей та юнацтва. До Парку Вічної Слави з ділянки сакрального комплексу перекинутий невеличкий пішохідний місток (рис. 2).

Місце колишнього монастиря забудовано хаотично, різностильовими спорудами, без певного містобудівного плану. З переліку споруд чітко видно, що ділянка не має єдиного функціонального вирішення. Адміністративна будівля розташована усередині житлового кварталу, де скоріш необхідні зелена зона та ігрові майданчики. Тісне сусідство житлових будинків з готелем та розважальними спорудами також не дуже вдале. Площа Слави не забудована і дозволяє відновити величезний Військово-Миколаївський собор, але в такому разі суміщення поряд різних за функціональним призначенням будинків зовсім немає логіки.

Таким чином, необхідно скласти певний задум у розміщенні споруд на цій ділянці. Наприклад, відбудований Військово-Миколаївський храм можна пов'язати з парком Вічної Слави поруч, бо обидва об'єкти присвячені військовим, собор буде освячувати пам'ять про загиблих. Тісний зв'язок може виникнути між Палацом дітей та юнацтва та храмом: у наш час все більш намагаються залучати молодь до релігійних цінностей, щоб урятувати від наркотиків, азартних ігор, бандитизму. Реальним є відновлення церкви Св. Миколая, бо житлові будинки, розташовані на її місці, не вирізняються виданою архітектурою і з часом, скоріш за все, будуть зруйновані у зв'язку з фізичним зносом. У рамках процесу відновлення втрачених святинь можливо поновити колишній монастир, для цього можна виділити ділянку, значно меншу за площею, ніж колись була у монастирському володінні. Але

монастирському господарству знадобляться споруди, вже існуючі чи новозбудовані, що стануть частиною забудови кварталу. Також буде необхідно перепрофілювати готельно-розважальний комплекс, бо його призначення не поєднуюватиметься з храмом, як сакральною спорудою та об'єктом пам'яті за загиблими. Невдале сусідство житлових будинків і величезної адміністративної споруди у центрі кварталу потребує втручання: з часом можливо або замінити житлові будинки або змінити призначення адміністративного будинку.

Таким чином, перед відновленням Військово-Миколаївського собору насамперед необхідно детальне вивчення території колишнього сакрального комплексу (історичного процесу освоєння та характеру сучасних споруд), потім формування ідеї, якій буде підпорядкована вся забудова, і лише тоді стає можливим відновлення втраченої святині. Будинки на ділянці колишнього монастиря розташовані настільки хаотично, що навіть їх буденне функціонування на даному етапі занадто складне і потребує впорядкування.

Список використаних джерел:

1. Бачинська О.В. Типологічні проблеми храмів в міській забудові // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Архітектурна школа КІБІ–КНУБА. До 70-річчя діяльності: Науково-технічний збірник. – К.: КНУБА, 2000. – Вип. 8. – С. 226–230.
2. Бачинська О.В. Типологічні особливості сакральних споруд у сучасному Києві // Проблемы теории и истории архитектуры Украины: Сборник научных трудов. – Одесса: ОГАСА, 2009. – Вип. 9. – С. 198–204.
3. Бачинська О.В. Втрачений сакральний комплекс Миколаївського монастиря на Печерську у Києві//Праці центру пам'яткознавства: Збірник наукових праць. – К.: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2009. – Вип. 16. – С. 269–278.
4. Закревский Н. Описание Киева. В 3 т. – Т. 1, 2. – М.: Тип. В. Грачева, 1868. – 950 с.
5. Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини. К.: НДІТІАМ–Головкивархітектура, 2002. – 592 с.
6. Геврик Т. Втрачені архітектурні пам'ятки Києва. Нью-Йорк–Київ: Бібліотека журналу "Пам'ятки України", 1991. – 66 с.

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы, возникающие при восстановлении утраченных храмов, на примере современной застройки территории разрушенного Пустынно-Николаевского монастыря в Киеве на Печерске.

Ключевые слова: храм, восстановление, история, современность, Пустынно-Николаевский монастырь, Киев, участок, застройка.

The summary

The problems arising at restoration of lost temples on an example of modern building of territory of a destroyed Deserted-Nikolaev monastery in Kiev on Pechersk are considered in clause.